

TARİH EĞİTİMİNDE BİR ÖNCÜ: PROF. DR. SALİH ÖZBARAN

Yücel KABAPINAR

1970'li yıllarda Felsefe Kurumu Seminerleri ile okul düzeyindeki derslerin öğretimine ilişkin eleştirel bir yaklaşım ilk kez gündeme gelmişti. Buna karşılık bu etkinlikler devamlılığı olan bir çaba da değildi. Bu çerçevede tarih eğitimi bağlamında görece en sistematik ve gelenek başlatan çaba 1980'lerin ikinci yarısında Prof. Dr. Salih Özbaran'dan geldi. Aslında kendisinin ifadesiyle uzmanlık alanı “onaltıncı yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun yayılması” üstünedir. Bu çerçevede de Osmanlı'nın Akdeniz, Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'ndaki askeri-siyasi faaliyetleri temel inceleme alanlarından en önde gelenleridir. Buna karşılık yeni göreve başladığı Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Tarih Öğretmenliği Anabilim Dalı belki de kendisine daha önce pek de düşünmediği yeni bir çalışma alanı fırsatı da yarattı; “Tarih ve Öğretimi”.

Akademik tarihçiliğin fark etmediği, fark etse de önemseyip üzerinde durmadığı bir alana yönelme farkındalığı gösterdi hocam Prof. Dr. Salih Özbaran. Nitekim tarih eğitimi ile ilgili ilk kitabının arka kapağında durumu çok da güzel özetliyordu. O'na göre “Tarih ve Öğretimi” adlı kitap ile, “..... öğretim yöntemlerini eleştiriyor; önemli bir dalın, bilinç alanının Türkiye’de –kişisel girişimlerin, kimi telif ve çeviri yayınların dışında- resmi kurumlarda yaşadığı, karşılaştığı durağanlığı dile getiriyor; ezberci, kabullenici, eleştiriden kaçırılmış tarih öğretimini açığa çıkarıyor”du.

Prof. Dr. Salih Özbaran bu alandaki ilk yazılarını yazmaya başladığı gibi, iki asistanını/araştırma görevlisini de bu alana yönlendirdi. Lise düzeyindeki tarih ve inkılap tarihi ders kitaplarını incelemeye yönelik yüksek lisans tezleri verdi bu asistanlarına. Bunlardan biri de benim; nitekim bu yönlendirmedi ki beni “Müfredat Programı ve Ders Kitapları Açısından Ortaöğretimde (Lise) Tarih Öğretimi” adlı yüksek lisans tezini çalışmaya itti. Doğrusunu isterseniz bu durum beni hem yüksek lisans tezi

hem de doktora tezi *tarih eğitimi ile ilintili olan* birkaç kişiden biri olma ayrıcalığına ulaştırdı.

İlk yoğunlaşması ve bizleri yönlendirmesi tarih/inkılap tarihi ders kitapları oldu hocamın. Çünkü ders kitapları tarih eğitiminin hem somut yüzüydü hem de yüzbinlerce öğrenciyi doğrudan ilgilendiriyordu; tarih algılarını ve tarihsel bilinçlerini biçimlendiren temel araç olması noktasında. Bu arada tarih ders kitaplarının “merkez” yönlendirmesi altında yazarlara nefes alma alanı vermeyen bir sıklıkla tektipleştirilmesini; devlet/özel sektör tarafından çok sayıda ders kitabı bastırılmasına karşın içeriğin aynılaştırılmasını; öğrenciye var olma/yorum yapma olanağı sağlamayan ezberci yapısını; sadece siyasi/savaş/padişah tarihi temelinde sosyal, kültürel, ekonomik tarihin anlam bulamamasını; sıradan insanın öyküsünün yok sayılmasını; akademik alanın ürettiği güncel tarih bilgisinin ve çoksesliliğin okul düzeyindeki tarih öğretimine inmemesini; hamasi bir “biz” girdabı içerisinde çok da “öteki”ne yer verilmemesini eleştirdiğini görmekteyiz, haklı olarak. Gazetede yayınladığı yazılarda, ilk kitaplarında ve düzenlendiği alanla ilgili ilk sempozyumlarda temel konu tarih ders kitaplarıydı.

Hocam Prof. Dr. Salih Özbaran aynı zamanda akademik kişiliğin ne olması gerektiğine ilişkin de yaptıklarıyla/eyledikleriyle bize örnek oldu. Özbaran’ın bakışı sanırım akademisyenlerin her zaman yetinmeme ve daha iyisine ulaşma noktasında eleştirel bir pozisyonda olması gerektiği düşüncesiydi; akademik meselelerde ve ülkeyle/dünyayla ilgili konularda. O’na göre, bu konularda güç/iktidar sahipleriyle aramızda hep bir mesafe olmalıdır akademik bağımsızlık adına. Nitekim bu bağımsız olma çabasının sonucudur ki dekanlığı dönemini de bitiremeden sona erdi. Ben de biliyordum ki “idare etmek” ve “yönetmek” çok da hocaya göre değildi; çünkü ilkeleri vardı ve bu ilkeleri ezdirmeye çok da kişiliği uygun değildi. Bu anlamda demokrat olamayan, tekilci ve ego temelli güç ve otorite ile hep sorunu oldu hocanın; çünkü sorguluyordu ve itaati sevmiyordu. Nitekim bir yayınevinden tarih ders kitabı yazma teklifi geldiğinde de reddediyordu teklifi. Çünkü yazacağı ders kitabını “denetleyecek” sistematüğün onu nasıl bir kalıba sokmak isteyeceğini biliyordu. Bunu başta çok da anlayamamıştım açıkçası. Ama daha sonra tarih/sosyal bilgiler ders kitabı yazarlarını konu alan çalışmam için gerçekleştirdiğim mülakatlarda daha iyi anlamıştım durumu; tüm tarih/sosyal bilgiler ders kitabı yazarları şablonlarla daraltılmış alanlardan, akademik anlamda nefes alamamaktan şikâyetçi idi.

Sadece tarih eğitimine bir yönlendirme değildi Özbaran'ın geleceği görüşü. Aynı zamanda "İngilizceye de çok çalışın" dedi haklı olarak; geleneği yerleşmemiş bir alan için yabancı dilin önemini kavrayarak. Çünkü kendisi de zamanında İngilizce ile yetinmemiş, çalıştığı/çalışmayı amaçladığı alan olan "onaltıncı yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun yayılması" gerektirdiği için Portekizce dilini öğrenmişti. Öğrendiği yabancı dilin hakkını veriyor hocam; kendisinin sunduğu İngilizce bildirimleri dinlediğimde, ben de İngiltere'de doktora yapan biri olmama rağmen, hayranlıkla ve gıptayla dinlerim İngilizce donanımını, aksanını, vurgularını ve iletişim becerilerini hocamın. İşte bu potansiyel de Prof. Dr. Salih Özbaran'ı "yerellikten" "uluslararası"na taşır sempozyumlarda ve yazdığı kitaplarda.

Değerli hocam;

Otuz yıla yaklaşmakta tarih eğitimi ile ilk ilgilenmeniz. O günden bugüne tarih eğitimi daha da profesyonelleşti. Artık bu alanın uzmanları var; bu alana özel akademik kitapların sayısı hiç de azımsanacak boyutta değil. Alana özel sempozyumlar düzenlenmeye, alana özel dergiler basılmaya başlandı. Üstelik artık bir doçentlik alanı olarak da tanımlandı. Çok daha farklı ve yeni kavram ve öğretim yöntemleri gündeme gelmeye başladı; tarihsel empati, kanıt temelli öğrenme, sözlü tarih, yerel tarih, aile tarihi, eşya tarihi, müze pedagojisi gibi. 20. yüzyıl Dünya ve Türkiye Tarihi de bir ders olarak tanımlandı; görece yakın dönem tarihini de kapsayarak. Hatta Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında "tarihin birden fazla yorumu olabileceği öğrenciye fark ettirilmelidir" şeklinde bir hedef bile belirlendi. Gelişmeler en azından teori bağlamında önemli; ama bu gelişmelerin sınıftaki öğretme/öğrenme sürecine ne derece etkilediği biraz soru işaretleri taşımakta. Bugünlerde yine ve yeni bir tarih programının tartışmaları var bizim cemahte. Sanki yine öğrencileri "kendileri" değil de merkezin planladığı "istendik" biri olmaya yönlendirme var "güdümlü" kılma adına tarih derslerini. Ders kitapları yine "iştah açıcı" yönetenler için. Kısacası gelişmeler de var "sorunların devamı" da var. Kısacası sorunların çözümünde yazarak çizerek rol almaya çalışıyoruz. Yaşam devam ediyor. Kişisel olarak size teşekkür ediyorum; böylesi önemli bir alana yönlendirmeniz adına. Varolun sağolun; iyilikle kalın...

Son sözüm Ahmet Şimşek'e; bu armağan sayının fikir babasıydın. Teşekkürlerimle

Kitaplarından Seçkiler

Tarih, Tarihçilik ve Tarih Öğretimi Üzerine;

- Gündümlü Tarih, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000
- Bir Osmanlı Kimliği: 14. - 17. Yüzyıllarda Rum / Rumi Aidiyet ve İmgeleri, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004
- Tarih, Tarihçi ve Toplum, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005
- Osmanlı'yı Özlemek ya da Tarih Tasarlamak, İmge Kitabevi, Ankara, 2007
- Geçmiş Güncelleştirmek: Tarihçi İmgesinden Medya Sözcülüğüne, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011
- Tarihçilik Zor Zanaat, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2015

Osmanlı Tarihi Üzerine;

- Basra'dan Bahreyn'e Sınırdaki Osmanlı, İstanbul, 2004
- Portekizli Seyyahlar: İran, Türkiye, Irak, Suriye ve Mısır Yollarında, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007
- Ottoman Expansion Towards The Indian Ocean in The 16th Century, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009
- Umman'da Kapaşan İmparatorluklar - Osmanlı ve Portekiz, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2012